

81 Yıl Önce İstanbul'dan Tahran'a Seyahat

Ocak 2018

İbrahim Hoyi

ORDAF

Ortadoğu ve Afrika
Araştırmacıları Derneği

Association of Researchers
On the Middle East and Africa

جمعية دراسات الشرق الأوسط و أفريقيا

www.ordaf.org

Sunuş

1930'ların İran'ı...

Birinci Dünya Savaşında tarafsız olmasına rağmen, Türk, Rus ve İngilizlerin çekişme alanı olan şarkın şairler diyarı, 1925'te Rıza Şah Pehlevi'nin kendini şah ilân etmesiyle iyiden iyiye Batılılaşma ve Modernleşme etkisi altına girdi. Kamu hizmetleri ve askeri sistemler Batı tarzında yeniden düzenlendi. 1928'de medeni hukuk yürürlüğe girdi. Bunun neticesinde kız ve erkek çocuklar için eğitim mecburi hâle getirildi. İktisadi ve hukuki alanlarda da yeniliğe giden Pehlevi, İran'ı adeta baştan başa değiştirdi. Bilindiği gibi aynı tarihlerde Türkiye'de benzer reform ve inkılâplar uygulamaya geçirilmiş ve Türkiye de büyük değişimlere sahne olmuştu.

Bu durum her iki ülkeyi tabii olarak birbirine yakınlaştırdı. Çeşitli heyetler bu tarihlerde Ankara Tahran arasında mekik dokudu. Hatta İran Şahı Rıza Pehlevi 1934'te hayran olduğu Türkiye'yi Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyaret etmişti.

İşte iki ülkenin birbirine yakınlaştığı böyle bir ortamda gazeteci İbrahim Hoyi (İstanbul 1908 – 12 Şubat 1984), İran'a bir seyahat gerçekleştirmiş ve kendi ifadesiyle “dost İran” hakkında gözlemlerini kayda geçirerek “İstanbul'dan Tahran'a” başlığıyla, tefrika halinde gazete okuyucularına aktarmıştı.

İbrahim Hoyi İstanbul Amerikan kolejini tamamlayıp, İngiltere'de gazetecilik eğitimi gördükten sonra Vakit gazetesinde yazmaya başlayan Hoyi, 1935'ten itibaren Son Posta, Akşam, Cumhuriyet, Yeni Sabah ve Hür Vatan gazetelerinde çalıştı. Anadolu Ajansı'nda çevirmenlik ve ikinci müdürlük görevlerinde bulundu. Ayrıca Akşam Gazetesinin sanat sayfasını yönetti. Bir taraftan tiyatroyla ilgilenen İbrahim Hoyi, yıllarca çalıştığı gazetelerde dönemin tiyatro hareketleri hakkında yazılar kaleme alırken diğer taraftan da İngiliz edebiyatı üzerine inceleme ve araştırma yazılar yazdı. Tagor ve Pearl Bude çevirileriyle tanınmıştır.¹

İbrahim Hoyi'nin aşağıda yayınlanan Son Posta'daki seyahat notlarından hareketle İngilizceye ilâveten Farsça bildiği de anlaşılmaktadır. Her ne kadar kaynaklarda kendisinin İran kökenli olduğuna dair net bir bilgi bulunmasa da soyadının Hoyi olması, İran'ın kuzey batısındaki Hoy şehrinin hatırlatmaktadır. Muhtemelen, Farsça bilmesi ve belki de İran kökenli olmasından dolayı kendisinden İran'a gitmesi talep edilmişti.

Hoyi'nin İran'la ilgili yazılarını kendisi bir bütün olarak yazmasına rağmen, seyahat notları ve gezi notları olarak iki kısma ayırmayı uygun gördük. Zira Tahran'a kadar seyahat halinde yazdığı yazılar kendi arasında bir bütünlük arz ederken, aynı zamanda Musul ve Bağdat gibi güzergâhı üzerinde bulunan diğer şehirler hakkında da oldukça detaylı sayılabilecek bilgiler sunmaktadır. Örneğin Osmanlı sonrasında bölgede yeni Irak devleti ve bu sayede yörede yaşayan halkının “nev icat” kültürel alışkanlıklarına dair değerlendirmeler seyahat notlarının henüz Tahran'a varmadan önceki kısımlarında son derece canlı bir üslupla anlatılmaktadır. Ayrıca İngilizlerin özellikle Irak'taki varlığının somut izleri yine bu notlar arasında bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bir zamanlar

¹ İbrahim Hoyi hakkındaki biyografik bilgiler için şu kaynaktan istifade edilmiştir: Şükran Kurdakul, Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, İnkılâp, İstanbul 1998, s. 321-322.

bölgede hakimiyet kuran bir milletin vatandaşı olan birisinin kaleminden, yine o milletin evlatlarına hitaben yazılan aşağıdaki metinler, bölge ve dönemin araştırmacılarına önemli katkı sunacağı gibi Musul'u, Bağdat'ı, Tahran'ı hülâsa Modern Irak ve İran'ı edebî bir zevkle yeniden okuma imkânı da sunacaktır.

Seyahat notlarının ikinci kısmında ise İran'ın kültürel hayatıyla ilgili bilgiler vardır. Söz gelimi İran yemekleri, Tahran'ın gece hayatı, spor faaliyetleri, kadınlar ve Tahran'ın sayfeleri gibi konular, çeşitli örnekler üzerinden değerlendirilmektedir. Biz burada sadece birinci kısım olarak nitelendirdiğimiz, yani İbrahim Hoyin'in Tahran'a varıncaya kadarki sergüzeştine dair notlarını aktarıyoruz. Tahran içerisindeki gezi notları ise ayrı bir çalışmaya konu olacaktır.

Son Posta gazetesi, "İstanbul'dan Tahran'a" başlığıyla neşrettiği bu yazıların arasına çeşitli fotoğraflar eklemiştir. Ancak bu fotoğraflar kaliteli ve anlaşılabilir olmaktan uzaktır. Kaldı ki bunlardan çok daha güzel fotoğraflar bugünün teknolojisiyle internette kolayca bulunabilmektedir.

İbrahim Hoyi'nin bu seyahat notları oldukça sade ve anlaşılır bir Türkçe ile yazıldığından, imlâ ve sehven yapılan yazım yanlışlarını düzeltmek dışında metne hiçbir müdahalede bulunmadık. Ancak gerekli durumlarda tarafımızdan eklenen bazı açıklamalar ve gazete künyelerine ait bilgiler dipnotlarla gösterilmiştir.

Son olarak seyahat ve hatırat notlarından beni haberdar eden ve böylesine faydalı bir metnin oluşmasında birinci derecede yönlendirici olan, hocam Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa Göleç'e ve gazeteyi dijital ortamda taramama imkân veren İBB Atatürk Kitaplığına minnettarlığımı belirtmek isterim.

Ali Okumuş

Yolculuğun İlk Günü²

Dostlarımın verdikleri bütün nasihatleri dinledim ve 1 Şubat sabahı, elimde seyyar eczane halinde bir çanta, başımda bir tayyareci şapkası, gözlerimde kar gözlüğü, kolumda ucu sivri bir dağ bastonu ile nargileye benzeyen marpuçlu bir filtre bulunduğu halde bu uzun yolculuğa başladım.

Pazartesi, 1 Şubat 1937... “İran’a gider misin?” dedikleri vakit, Arnavut’un Azrail tarafından sorulan “Cehenneme gider misin?” sualine verdiği cevap gibi, “Maaş kaç?” demedim. “Hay Hay”ı yapıştırdım. Zira, hiç görmediğim, bilmediğim, lakin uzaktan uzağa bahsini birçok defalar işittiğim, eski tarihini, edebiyatını okuduğum bir ülkeye gidecektim.

Hiç şüphe yok ki, bugünkü İran yepyeni bir kuruluşun siklonu içindedir. Dünün bütün molozlarını, çakıllarını ayıklayarak, atarak, yeni bir yapı meydana getiriyor. Türlü türlü istilâlara uğramış, Cihan Harbinde birçok harp sahnelerine yataklık etmiş olması onu az zarara sokmadı değil. Hele onu idare eden köhne kafalı, doymak bilmeyen “zillullahh”lık tevehhümünde bulunan Kaçarların oldukça uzun süren saltanatında epeyce inledi. Beyinleri örümcekleli ahundların din perdesi altında türlü türlü zulümlerine uğradı. İlerleyemedi. Aksine günden güne geriledi ve koca bir memleket bildiğimiz gibi üçe taksim edilmiş “devlet-i şehinşah-i İran” şeklinde, emperyalist devletlerin “yağı böreği” oldu. Fakat günün birinde ecdadı uzun seneler, Mazendran eyaletinde hanlık etmiş, ailelerin mefahirine en yüksek kahramanlık sayfaları nakşetmiş olan bir asker oğlu asker, kuvvetli azim ve imanı ile ortaya çıktı. Kendisine iman etmiş birkaç arkadaşı ve küçük bir kuvvetle Tahran üzerine yürüdü. Gösterdiği celâdet, attığı adım pek büyüktü. Mukadderatı her zaman, her şeyde olduğu gibi, iki şıkka dayanıyordu. Ya muvaffakiyet veyahut da ölüm... O fikrinden bir an bile dönmedi. İradesi zerrece sarsılmadı. İlerledi. Tahran’ı zapt etti (2 Esfent 1299). Hazine Nazırı oldu ve bir gün halkın dileğiyle, şahlığa seçildi. Bu adam bugün dost İran’ın yüksek Başbuğu olan Alâhazreti Hümayun Rıza Şah Pehlevî’dir.

Rıza Şah Pehlevî’nin inanışına göre, bir ülkenin ilk kuvvetli vasıtası, askerî olmalıdır. Ve buna bütün varlığıyla sarılan Pehlevî, işe, ilk öne askeri tensikle, tanzimle başladı. Ve bugün İran’ın gayet muntazam bir orduya sahip olduğunu biliyoruz. Memleketin imara ve hele yola ziyadesiyle ihtiyaç bulunduğunu da bilen, İran kurtarıcısı, ilk plânda bunu da itibar nazarına almış ve bugüne kadar 20,000 kilometrelik şose yolu yaptırmış, şimalden başlayan demiryolunun açılış törenini de iki aya kadar yapacaktır.

İşte ben böyle bir faaliyet, ilerleme siklonu içinde İran’ı görmeye gidiyor, intibalarımı kayda hazırlıyorum.

Tandık birkaç İranlı dosttan, sağlık almak istedim. Hangi yollardan gideceğimi sordum. “Mevsim kıştır.” dediler. “Deniz tarikini, yani buradan vapura binip Batum’a çıkarak oradan ya Tiflis Tebriz yoluyla Tahran’a gitmeyi veyahut da Batum Bakü’den sonra Bahr-i

² Son Posta, 25 Şubat 1937, Perşembe.

Hazer'i geçip Tahran'a hareketi tavsiye etmeyiz. Trabzon yolu ise gene çekilmez. Şu yollar düzelinceye kadar bekleyebilseydin, en ideal yol... Lakin şimdi hayır! Kop dağlarını aşmak her babayığidin kârı değil. İnsana kazmasıyla dağları yarıp da sevgilisine süt getiren Ferhat aşkı lâzım. Bu da sende yok. İyisi mi, sen buradan, Haydarpaşa'dan trene bin, Ankara Adana üzerinden Telkuçek'e git. Oradan trenle Musul'a, Musul'dan Kerkük'e ulaş, oradan gene trene atla "ver elini, Hanekin" diye... Hanekin'den İran hududunun arası yarım saattir. İki buçuk günde de İran'ın merkezinde olursun ve yani senin anlayacağın beş buçuk, bilemedin altı günde Tahran'dasın..."

Ben de böyle yaptım. Ve Vagon Linin Galata şubesini birçok kereler aşındırdıktan, bir hayli de para verdikten sonra, Tahran'a kadar biletlerimi aldım.

Bavulumun içini bir görseniz şaşarsınız. Seyyar bir ecza deposu sanki... Aspirin, kinin, buruna çekmek için bir, boğaz ağrısına tutulmayayım diye ayrı bir ilâç. Tanrı eş dostun başından eksik etsin "müşhil ilâcı" meyve suyu, tentürdiyot, gazlı bez, pamuk ve daha neler... Nereye gidiyorum?... İran'a... Öyle ya. Az yol aşacak değilim. Günlerce engin ve ıssız çöllerden geçmek var. Sonradan şubat ayındayız. Cüce aydır ama soğuğuna hiç dayanılmaz. Başımda bir tayyareci şapkası, gözümde rüzgâr geçmez, soğuk işlemez kar gözlüğü, elimde ucu sivri dağ bastonu... Olur ya, insanlık hâli bu... Yolda kalıveririz... Dağ tırmanmak lazım... İhtiyatlı bulunmak gerek. Arkadaşlar öyle söylediler... Bana kalsa, ben Pendik'e gider gibi sefere çıkardım. Geliniz görünüz ki iyiliğimi isteyen dostlar, tümen tümen... hele bu dostların içinde bir Bekir Nüzhet denileni vardır. Son dakikada elime marpuçlu bir makine tutuşturdu ve:

"Üstat" dedi. "Ben İran'ı bilirim. Suları pek o kadar iyi değildir. Mikropludur. (Sanki şimdiye kadar mikropsuz su içmişim gibi) Şöyledir, böyledir. Bak sana bir adet son sistem Amerikan marka (Mübarekler de başka türlü olamazlar) bir filtre. Gayet kullanışlı Arabistan'dan itibaren canın su içmek mi istedi ister bataklığa ister kurtlu suya at bu makineyi, al marpucu ağzına ve nargile içer gibi çek bre çek... Bu aletin sayesinde o mikroplar dışarıda kalır ve temiz su içersin... İran'a binlerce yolluyorum bundan..." Ne denir? Dost nasihati baba nasihati gibidir. Kabul ettim. Bakalım faydasını görecek miyiz? Hele bir İran'a ulaşayım... Neticesini yazarım size...

Pazartesi, 1 Şubat 1937'de Haydarpaşa'dan Toros ekspresi ile hareket ettim. Avrupa ekspresinin gecikmesinden dolayı saat 9'da kalkacağımıza, tam saat 10'da yola çıktık. Yol arkadaşım İran Milli Bankası müdürlerinden bir zat, o da talihimin parlaklığına bakınız ki Tahran'a gidiyor. Yolculuğun tılsımından mıdır nedir, hemen ahbap olduk. Trenimiz kalkar kalkmaz "der ceng evvel..." (Yavaş yavaş ıstılahları da paralatmak lazım) hiç görmediğim, bilmediğim İran'ın ancak resimleriyle hafızama nakış olunan camili, kubbeli, mozaikli şehirlerini ona sordum. Arkadaşım çok şeyler bilip de bunları zevkine kandıra kandıra, lezzetini vere vere, anlatmak istiyormuş gibi, kendisine mahsus o manidar gülüşüyle, kalın bağlı gözlüklerinin üzerinden bakarak "gideceğiz, göreceğiz." dedi.

Avuç içi kadar kompartımanımıza yerleştikten sonra “Bakalım vagon restoran devran... Ne gösterecek?” diyerek oraya daldım. Bir köşede ezêlî dinç, radyo bülbülü ve jimnastik üstadı Selim Sırrı etrafına birkaç hayrankâr toplamış, tatlı tatlı gene ve tabiatıyla İsveç hatıralarından bahsediyor. O günlerin tatlı anılarını bir kere daha yaşıyormuş gibi yanakları kızara kızara, gözleri parlaya parlaya söylüyor. Coşuyor, coşuyor, söylüyordu.

Bir yandan Türk ofisin İzmit mümessili Hikmet, kendine has o sevimli jestleriyle, arkadaşına bilmem nere tütünlerinin vasıflarını, kıyılış tarzlarının nev’ini, sanki şiir okuyormuş gibi vecd içinde anlatıyordu.

Şurada kendi kabuğu içine çekilmiş gibi görünen pipolu İngilizler, daldıkları kitaplarını derin derin süzüyor, Hitler Almanya’sının ellerine mecburî pasaportlarını verdiği “Fon Doktor”lar, ağızlarında puro, gözlerinde “kaybolmuş ülke”nin hayalî, yeni mev’at yurtlarına gidiyorlardı.

Bir saat rötar yapmış olan ekspresimiz, önündeki rakibinin açtığı mesafeyi kapamak isteyen bir atlet gibi soluya soluya ve yolcularını tartaklaya tartaklaya rayların üzerinde koşuyor, koşuyordu.

Kâh güneşli mıntıkalarından geçerek, kâh göğe baş çekmiş tepeleri karlı ve dumanlı dağların arasından sıyrılarak ve şimdi sararmış meralarda, ürkerek kaçışan, İstanbul’da halis kıvırcık niyetine yediğimiz, semiz kara keçileri seyrederek Eskişehir’e ulaştık. Ankara’nın pırıl pırıl yanan incelik zarafet ile azametini o güzel dekorunda toplamış olan istasyonuna yolculardan birkaçını bırakan trenimiz, gecenin karanlığını, alevden iki gözle delerek söminambol gibi raylarda kaymaya başlarken biz de yataklarımıza çekildik...

Salı sabahı Niğde’yi karlar içinde bulduk. Şehir, meyilli dağ etiğine sıralanmış, şimdi beyaz çarşafarla örtülü evleri, tipik minareli camii ve yer yer yükselen masif yeni binalarıyla basit, lakin göz alıcı, iç çekici bir dekorun bu hayal alemi bütünü beyazlıklar içinde, kalın siyah bir şerit halinde uzanan trenimizle, ellerinde küçücük sepetlerinde kırmızı elmalarını satmaya çalışan, icabında bu sepetlerden bir tanesini bir İstanbul gazetesiyle değişecek olan ayağı poturlu, başları kasketli, boyunlarında renkli renkli atkı, soğuktan morarmış, kızarmış yüzleriyle köylü çocukları hakikîleştiriyorlardı.

Ulukışla’dan başlayan ve Hacıkır’da biten meşhur on yedi tüneli de geçtik. Başları, etekleri, öbek öbek kar tutmuş, yalçın kayalıklarla insanın içine tuhaf bir ürperti, hoş giden bir ezgindik veren sarp uçurumlar arasında süzüldük. Bozkırları aştık, İstanbul’un karlı, bulanık şubat havasını hatırlayarak buralarda adeta bir yaz sabahı gibi ışıldayan güneşi seyrettik.

Şimdi de adeta bir bahar gününü andırarak pırıl pırıl yanan pamuk diyarı, portakal kaynağı Adana’dayız.

İran'a Gitmek Üzere Suriye'den ve Irak'tan Geçen Yolcu Neler Görür?³

Otobüs yolcularına lüzumlu tavsiyeler – Musul'da İngilizlere mahsus bir otel – Metrdotel İngiliz dostu olursa yolcu nelere uğrar? – Beyaz trenler – Çöl ortasında saat beş çayı

Ağaçlarını adeta tomurcuklandırarak kadar ılık ve pırıl pırıl yanan güneşli Adana'yı, istasyon kampanasının üç kere vuruşuyla arkada bıraktık ve on dakika süren meşhur Ayran tüneline geçtikten; öz Türk İskenderun'a giden hattın, Fevzipaşa, Islahiye ile birleştirdiği Toprakkale'de, Hataylılara hayalî bir selâm gönderdikten sonra⁴ akşama doğru Fevzipaşa'ya geldik. Gayet terbiyeli bir gümrük memurunun gayet nazikâne bir surette yaptığı araştırmayı, hele ecnebilere karşı gösterdiği kolaylığı içimden takdir ettim. Karanlık çökerken Salahiye'de Türk hududunu arkamızda bıraktık. Suriye hududunu da aştık.

Haydarpaşa'dan çıktıktan tam iki gece bir gün sonra Telkoçek'e vardık... Bundan sonra da otomobil yolculuğu başlayacaktı. Nitekim trenden iner inmez, vagonlinin gönderdiği otomobillere taksim olduk. Altımızda keyifli keyifli homurdanan fabrikadan yeni çıkma 1937 modeli Ford'umuzda dört kişi idik. 60'lık bir Amerikalı Mis; 40 sene evvelki Kodak fotoğraf makinesini Kitab-ı Mukaddes gibi koynundan ayırmayan sinirli bir İngiliz, İran Milli Bankası Şube müdürü olan arkadaşım, bir de ben... Ben şoförün yanına oturmuştum. Okurlarıma tavsiye ederim! Uzun otomobil yolculuğu mu yapacaklar, bir kere de acizane benim sözümü dinlesinler ve "açık gözlük" edip şoförün yanına oturuversinler. Eminim ki bana dua edeceklerdir. Zira bu gibi seyahatlerde en rahat, en sarsmayan, en sıcak yer yani beylik yeri şoförün yanınağıdır. İlam-ı malum mu?... Olsun...

Trabzonlu bir Ermeni Türkü olan, şimdi de Irak pasaportu taşıyan şoförümüz Mıgrdıç, gayet fasih bir Türkçe ile "Beyim" dedi. "Talihiniz varmış, hava açtı, güneş çıktı. Yoksa gelemeyecektik. Sizler de buralarda kalacaktınız... Musul, Musul olalı böyle kar, böyle yağmur görmedi. On seneden beri buradayım. Ben bu kadar soğuk, bu kadar şiddetli yağmura rastlamadım. Sanki gök delindi. Şarr... Şarr... Ha akar, ha akar... Dur be mübarek... Ne gezer. Telkoçek Musul yolu bataklık halini almıştı. Bereket ki dünkü güneşe... Bir parça kuruttu... Hem Musul Kerkük yolu gene bu sellerden kapandı. Otomobil işlemiyor..."

Hakikaten, Ford, yağmurun o muzip eli ile yarattığı hendekleri, gölcükleri aşmak için, ine çıka bazı yerlerde bataklık çamura saplana saplana üç buçuk saatlik yolu altı saatte aldı ve akşama doğru Musul'a geldik. Müstakil Irak'ın en değerli şehirlerinden biri sayılan, yer yer petrol kuyularının yükseldiği, havasında ham petrolün izlerini taşıyan ve son harp senelerine kadar da Türk'ün idaresi altında bulunan Musul'u ben hiç yadırgamadım. Sanki her zaman içinde yaşamış, sokaklarında gezmişim. Şu köşesinde tanıdığım bir çehre sanki beni selâmlayacak gibi idi. Tozlu, pis, yaralı bereli çocukların oynadığı Arap ve Türk mimarisinin melezleşmiş binalarıyla çevrili göz alıncaya kadar uzanıp giden

³ Son Posta, 27 Şubat 1937, Cumartesi.

⁴ Bu tarihlerde Hatay'ın Anavatan'a katılmasına yönelik tartışmaların sürdüğü unutulmamalıdır. Devrin gazetelerinde bu hususta bir hayli makale neşredilmekteydi.

asfalt yollarında kayan otomobilimiz Musul'un biricik "lüks" otelinin "Rest House"un kapısında durdu. Soluk elektrik ışığının aydınlığında başlarında kavun dilimini andıran külâhlarıyla dört adam etrafımızı sardı. Biz önde, onlar arkada iki tarafımızda valizlerimizi taşıyan hamallarla avlumsu bir yere girdik. Bir müddet mola verdikten, pasaportlarımızı kaydettirdikten ve Iraklı gümrük memurunun gayet nazikâne bir surette eşyalarımızı muayenesinden sonra, odalarımıza çıktık. Eski bir medrese bozmasını andıran bu otelin ekseri müşterisi İngiliz olduğundan binada: Home'i, şöminesi, Lounge Room'u (Oturma Odası) ile ve koltuklarında bir sürü gazete, ağızlarında pipoları, sinek kaydı traşlı "mister"leri ile baştan başa bir İngiliz havası esiyordu. O kadar ki, bizi akşam yemeğine davet eden metrdotel, sıcak odada kurulu olan sofraya yalnız İngilizleri çağırda da bize soğuk bir salonun köşesini gösterdi. Bu muameleye nihayet dayanamadım, itiraz ettim. Ayak dirediğimi gören mutabasıplı tavrım metrdotel mübalağalı jestleri ve fena İngilizcesiyle (tuhaftır, Irak'ta İngilizceyi doğru dürüst görüşen pek az Iraklı gördüm), "No Sir, No Sir, where you please Sir..." (Hayır Efendim, hayır, nerede arzu ederseniz!) dedi ve ben de arkadaşla birlikte, şöminenin karşısında tatlı bir çıtırtı ile yanan odunları, kızıl alevleri seyrede ede ruzbiki, bol patatesi, tereyağlı, pudingi ve meyvesiyle tam ve tipik bir İngiliz yemeği yedim.

Şurası inkâr olunmaz bir hakikattir ki ister çölde ister en medeni bir şehirde; her nerede olursa olsun İngiliz, beraber büyüdüğü ve daima içinde yaşadığı ananesini, görgüsünü hemen orada da elinden geldiği kadar aynı sadakatle kurar. Bu onun en büyük mümeyyiz vasfı, karakteri, en övülecek meziyetidir.

Bu suretle, milliyet hislerini bir kat nemalandırır ve her yerde İngiliz olduğunu unutmaz. Bu da en büyük bir milli haslettir.

Hiç şüphe yok ki şarktan aldığı dersle uyanan İngiliz, temizliğe o kadar ehemmiyet vermiştir ki İslâm dininin bağıra bağıra ilân ettiği "Temizlik imandan gelir..." vecizesini baş tacı yapmıştır ve nereye giderse gitsin, ki dünyanın en ücra köşesine bile seve seve koşar, ilk olarak temizliği temin edecek vasıfları arar, suyu bulur ve yıkanmasını temin eder. Sonra oraya barınacak yer yapar. Onun için Musul'a varan yolcular, tren kumpanyasının lüks "Rest House"unda medenî bir cennete ulaşırlar.

Sabahleyin, yani perşembe sabahı, Musul – Kerkük yoluna dair gelen haberler birbirini tutmadığından şoförümüz, biraz yollanalım, deneyelim deyince, küçük bir sergüzeştin tatlı hislerine kendimizi kaptırarak yola çıktık. İki tarafı sarı birer ufuk içerisinde kaybolmuş bir çölden geçtik. Henüz iki saat kadar yol almıştık ki içine bir ağır makineli tüfek yerleştirilmiş açık bir otobüsçük görüldü. Tayyarecilerimizin elbiselerini andıran kurşunî üniformaları ve gene o renkteki külâhlarıyla, sekiz nefer de makinelinin etrafına çevrelenmişlerdi. "Kuş uçmaz, kervan geçmez bir çölde, bunların işi ne?" diye Mıgırdıç'a sordum. "Emniyet için..." dedi. Makineli tüfeğin heybetine, güneşten kavrulmuş, sahtiyan suratlı neferlerin azametini bakan gözlerimle beraber yüreğim hop etmedi değil...

Bir çıkmaza geldik, durduk. Yağan yağmur, şosede adeta çamur kuleleri vücuda getirmişti. Dönmekten başka çaremiz kalmamıştı. Nihayet, yarım günlük bir mecburî gezintiden sonra Musul'a tekrar döndük. Beş buçuk saatte, Beyci istasyonuna geldik. Oradan trene binerek Bağdat'a hareket ettik.

Bizi Bağdat'a iletecek olan bu tren, bildiğimiz çaptaki trenler gibi değildi. Renkleri beyazdı, kompartımanda öyle karşılıklı sıralar yoktu. Birinci ve ikinci sınıflar adeta vapur kamaralarını andırıyordu. Her ikisinde de ayrı bir bölmede birer tuvalet salonu vardı. Her iki sınıfta da döşek, battaniye bulunuyor, yalnız birinciler iki ikinciler dörder kişilik ve vapur kamarası gibi üst üste ve karşılıklı yapılmıştı.

Heyet-i umumiyesi itibariyle Irak'ın beyaz trenleri daha ziyade oyuncak trenleri andırıyordu.

İstasyona erken gelmiştik. Saat 21'de hareket edecektik. Bizim kronometreye bir göz attım. 17'yi 45 geçiyor... İkindinin geçmiş olmasına rağmen biraz fazla ısıtan güneş boz ufukta garip renkler yaratıyor. Ortalığı arada sırada hırıldayan otomobillerin, ağır gövdeleri ile uçmaya nazlanan kargaların sesleri bir an için dolduruyor... Sonra bu dekora çok yaraşan esrarlı bir sükût gene bizleri sarıyor. Uzun esmer yüzünde, vakur bir ciddiliğin bütün akislerini taşıyan bir memurdan ziyade bir sefaret kavasını andıran hâki üniformalı bir delikanlı yanımıza yaklaştı ve Arapça şivesini kaybetmeyen İngilizcesi ile: - "Five o'clock Tea, Sir." dedi.

Yokluğun ortasında bile adetini, ananesini terk etmeyen, nerede bulunursa bulunsun en ehemmiyetsiz konforunu arayan bu mantaliteye hayran olarak vagon restorana seğirttim.

Alangle yemeğimizi yedik. Gene onlara uyalım diye, kimimiz piposunu, kimimiz purosunu (Bunlardan birisi benim) tütürdü. Vagonlar birbirine geçme olmadığı için bir istasyona gelince, alelacele hususî kompartımandan indik. Kendi vagonumuza geçtik ve geceler hayr olsun temennileri arasında yataklarımıza çekildik.

Beş mumluk örgün ışıklı bir lambanın altında "İsfahanlı Hacıbaba'nın Sergüzeştlerini" okumaya çalışırken dalmışım... Ufak bir sarsıntı... Vapur düdüğünü andıran bir düdük sesi (Evet garibinize gitmesin. Irak lokomotiflerinin düdükleri vapur düdüğü gibi kalın seslidir. Hatta canavar düdüğünü bile işitebilirsiniz.)

Bağdat'a doğru yol alıyoruz. Tekrar bizim dayı yadigârı kronometreye baktım. 21:30... Kompartıman birdenbire soğudu. Akşamın o sıcaklığı kalmamış. Üç battaniye bile az geliyor. Evet tahmin ettiğiniz gibi buralarda kaloriferin esamisi okunmaz... İstemeye istemeye paltomu başıma çektim.

Bağdat'ta Bir Gün⁵

Konuşmaları kavgaya benzeyen insanlar – Çöl ortasında sıcak ve soğuk su bulunan otel odaları – İngilizlere göre sabah kahvaltısının manası nedir? – Kömürün yemiş gibi satıldığı memleket – Bağdatlının ayakkabı boyasına merakı

Yukarıda da anlattığım gibi, Musul'un on seneden beri gördüğü, şiddetli yağmur dolayısıyla Musul – Kerkük yoluyla Hanekin'e gelememiş, uzun bir lâmelif çizerek otomobillerle beş saatte Beyci istasyonuna varmış, oradan da gene evvelce tarifini yaptığım trene binerek, sabahleyin Bağdat'a ulaşmıştık. Bundan ötesi bir destandır. Yıkanıp, paklandıktan sonra başımı tren penceresinden çıkaracak oldum. Aman Allah'ım, ben diyeyim on, siz deyiniz yüz arakiyeli, poturlu, entarili, kavun dilimini andıran şapkalı, fötrlü, kasketli bir sürü insan, sanki Babil kulesinde imişim gibi bağırarak, çağırarak birbirleriyle itişerek, ellerindeki kâğıtları kartları göstererek üzerime hücum ettiler. Birbirlerine yan yan bakışlarından, yek diğlerine gözlerini devirایشlerinden anladım ki neredeyse kavgaya tutuşacaklar...

Meğerse bunlar otel tellâlları imiş. Her birisi avı kendisi yakalayarak, öz “inn”e (İngilizcede handır, otel manasına da gelir) götürmek gayretiyle ve tabii halleriyle konuşuyorlarmış. Ortada, kavga filan yokmuş... Bunu anladım amma pek geç anladım... Bana temizdir, ucuzdur ve kazıkçı değildir diyerek meşhur Maude Bridge'in ağzındaki bir oteli salık vermişlerdi. Diğer arkadaşlar, kapan tellâlin elinde kalarak otomobillere doğru koştururken, yol arkadaşımın ben bu otelin ismini söyledik. Üç fellâh birden üzerimize çullandılar... Ben, ben, ben dediler. Kaldık mı ortada?... Hangisine inanalım?... İşi bir türlü halledemedik ve nihayet başka bir otelin otomobiline atıldık. Yanlış okumuyorsunuz... Evet... Çuval gibi; çocukların azat buzat oyununu oynar gibi arabaya atıldık... Gözü trahomlu fellâh hamala da mırın kırın etmesine rağmen 10 flis verdik, ki bizim paramızla 6 kuruş eder. Burada Türk lirası pek ucuza gidiyor. Bir Türk lirasını 130 flise bozuyorlar, ki aşağı yukarı her lirada 20 kuruş kadar bir kayıp oluyor demektir.

Bağdat'ın belli başlı otelleri Klâriç oteli, Tigrés oteli ve Sityan'dır. Burada odalar sabah kahvaltısı, öğle, akşam yemeği, yatmak dahil olmak üzere, bir banyolu oda 600'den 750 flise kadardır, ki bizim paramızla 3,5 – 4,5 lira arasındadır. Bit-tabii daha pahalı, lüks odalar da yok değil... Her otelde yemekler aşağı yukarı aynı tertip üzerinedir. Her yerde olduğu gibi burada da İngilizlerin ruhu sinmiştir. Temizliğini arayan İngiliz, her otelde gürül gürül akan, sıcak ve soğuk suyla banyosunu koydurmuştur. Çölün ortasında bile aynı konforu bulacağınıza inanınız. Ben bir şey daha keşfettim. İngilizler boğazlarına da düşkün... Biz sabah kahvaltısında çay, ekmek nihayet biraz zeytin, peynir, bilemediniz reçel ve tereyağı ile iktifa ederiz. Hâlbuki onlar öyle mi?... Sabah kahvaltılarında mükellef bir öğle yemeği desem caiz... Evvelâ, merasim-i mahsusasıyla, yumurtalı domuz sucuğu veyahut pastayı midenize indireceksiniz. Reçel ve tereyağı ile sütlü kahvenizi veya çayınızı içeceksiniz... Daha iştahınız var mı?... Biraz da kek alabilirsiniz... Canım bunları bastırarak bir muz, bir elma, bir portakal icap etmez mi?... Nasıl, hakkım var mı?... İşte bu otellerde yemek meselesi bu şekildedir.

Soğuk nedir bilmeyen Bağdat ahalisi, birdenbire eni konu soğukla karşılaşınca ne yapacağını şaşırılmış. Esasen Bağdat evlerinde “soba deliği” gibi bir nesneye ve soba

⁵ Son Posta, 3 Mart 1937, Çarşamba.

denilen “ısıtmak” aletine rastlayamazsınız. Yalnız pek yüksek yerlerde gene İngilizlerin o tipik “şöminesi” vardır. Bu da nihayet İngiliz “home”nu hatırlatan bir köşeden başka bir şey değildir. Onun için burada var kuvveti elektrik sobalarına vermişler. Hani şu bildiğiniz – hiçbir işe yaramayan – yelpaze gibi ortasında fırdolayı teller bulunan, fişi prize sokulunca, o tellerin kızışmasıyla güya ısınan sobalar... Yemekte bu ısıtma aletini ayağınızın dibine getiriyorlar, yerine göre sağ veyahut sol bacağınız ısınırken, omuzlarınız, bacaklarınızdan biri çivi kesiyor... Bu soba için de otelciler mukannen olarak günde 100 flis (80 kuruş) alıyorlar... Hele bir şey daha söyleyeyim de şaşınız... Kömür burada nadirattan... Yemiş gibi kese kâğıdına koyup da satıyorlar ve kilosu aşağı yukarı 12 – 14 kuruşa geliyor. Peki, ahali ne mi yakıyor... Çalı, çırpı...

Yeni yapılan asfalt caddenin iki tarafını kaplayan dükkânlar adeta karmakarışık rafları andırıyor. Gayet mükellef ve lüks bir mağazanın yanında, sefil manzaralı bir kebabçı dükkânına, onun bitişiğinde de eşiği en aşağı altmış santim yüksekliğinde bir eczaneye rastlarsınız. Her iki adımda bir tütüncü ve fotoğrafçı var. Caddeden akan otomobil, kamyonet, araba, bisiklet ve toz kasırgası ve bütün bunların çıkardığı o gulgule, o gürültü, şehre ilk defa geleni şaşırtır... Bağdatlı gürültücüdür. En ufak bir arzusunu bile türlü türlü el hareketleri ve yüksek sesle ifade eder. İstanbul’a gürültülü şehir diyenler buraya gelsinler de gürültü görsünler...

Uzun entarili, kavun dilimi külahlı, arakiyeli ve daha ne bileyim, türlü türlü serpuşlu, elbiseler giyen Iraklı yakışıklı, güzel, lakin ekserisinin gözleri hastalıklı... Ellerinde tesbih veya baston, ya alafranga gazinoda oturup keyif çatıyor veyahut da peykeleri sokak kenarına atılmış kahvelerde bağdaş kurarak, acı kahvelerini bir yudumda içip günün dedikodusunu yapıyorlar. Gözüme bir şey daha ilişti. Bağdatlı burjuva, Bağdatlı münevver, Bağdatlı talebe, Bağdatlı aristokrat ayakkabılarına pek meraklı... Muhakkak surette ve ayna gibi boyalı olacak... İkide bir de eğilerek, sevgilisinin yüzünü okşar gibi uzun entarisinin veyahut da pantolonunun ilk cebinden çıkardığı “hususî mendil” ile ayakkabısının tozlarını alan adamlara pek çok rastladım.

Burada kadın, bir muammadır.

Dillere destan olan Bağdatlı güzelini, ben ne Cedde-i Ceditinde ne meşhur gazinolarında ne de sinemalarında göremedim. Yüzleri beyaz ve düzgün Arap kadınları da bana bu ırkın da günden güne bozulduğu zannını verdirdi. Biraz da yüksek duvarların arkasındaki evlere girebilsem ve hakikî Bağdatlı kadını görebilseydim, bu fikrimden cayardım belki...

Kış Ortasında Bağdat'tan Kalkan Bir Yolcu İran Topraklarına Nasıl Girer?⁶

İran seyahatine devam etmek için başvurduğum vagonlunun Bağdat mümessili: “Sir”, dedi. “İran yolu kapalı... 20 gündür uçan kuşların bile ayakları donuyor. O kadar soğuk. Kaç gündür Tahran'dan bu yana ne bir yolcu ne de posta gelmedi. Amma gene siz bilirsiniz.”

Dediklerine bakılacak olursa, Hanekin'den Kirmanşah'a kadar yol açılmış... Bu akşam hareket edersek, yarın Henekin'den otomobil emrimize amade, bizi götürebileceği, ulaştırabileceği yere kadar ulaştırırsın.

Arkadaşlarla bir meşveret meclisi kurduk... En korkağımız, “Kalalım!” dedi. Ben de bir an evvel, “mahall-i maksuda” erişmek sevdalısı olduğumdan onları cesaretlendirdim: “Yola çıkalım. Burada avare beklemektense İran toprağında yolun açılmasını gözleriz.” dedim. Şurasını da okurlarıma arz edeyim ki: Bu yıl İran'da görülmemiş soğuklar hüküm sürmüş. Kirmanşah, Hemedan – Tahran yolları günlerce kapanmış, postalar işlememiş, Tahran'da benzin kıtlığı baş göstermiş ve serin bir rüzgâr nedir bilmeyen, daima hatt-ı istiva sıcakları altında inleyen Hanekin, Kasr-ı Şirin'de bütün portakal, mandalina ağaçları mahv ve harap olmuş. Bin-netice köklerinden budanmaları icap etmiş... Otomobil yollarını temizleyen yüzlerce amele, insafsız kar tipisinin altında canlarını feda edercesine çalışmalarına rağmen, bir yandan açılan yollar, öbür taraftan gene kar tepcikleriyle kapanmış.

İşte bütün bunları öğrendikten ve hele bir otobüsün 23 yolcusunun karda donduklarını duyduktan ve daha buna benzer – elbette ki çığ gibi büyütülmüş – vakaları dinledikten sonra yola devam etmek adeta bir aslan yüreğine ihtiyaç hissettiriyordu. Nasıl oldu bilemem, arkadaşlar kabul ettiler ve hemen o gece, Bağdat'ın şimal istasyonundan bütün jestleri, first class, second class diye sorarken yaptığım mimiklerle bir şimendifer memurundan ziyade bir metrdoteli andıran Iraklı bir zatın delaletiyle, oyuncak trenimize bindik. Önceden tembihli idik. Trenimiz sabaha karşı saat üç buçukta Henekin'e varacaktı. Otomobilimiz saat sekizde hareket edeceğinden yediye kadar uyuyabilirdik... Mihmandarımıza bir teşekkür edip, bir de bir adet Havana sigarası ikram ettikten sonra trenimiz kalktı. Hemen yataklarımıza çekildik.

Henekin'deyiz... Penceremizde bir tıkırtı, açtım. Bir el, sabahın ayazıyla, buharı tüten çaylarla bir tabak bisküvi içeriye uzattı. Adetmiş... Hanekin'de yolcuları böyle uyandırıyorlarmış. Çok yıllardır şeklini bile unuttuğumuz fesi, bu sefer biraz daha uzamış, mahrutleşmiş olarak Iraklı tacirbaşılarının kafasında görüyorum... Bu tacirbaşılar hududun seyyar sarraflarıdır. Boz duracak pasaportunuzda yazılı sterlininiz, dolarınız, frangınız ve Türk liranız mı var?... Veyahut biraz sonra ulaşacağınız sınırın öbür ucunda kullanılacak akçeye ihtiyaç duyuyor musunuz? O halde, hemen bu arı gibi çalışkan, dillerinde şeytan tüyü bulunan iri göbekli Şayloklara yanaşınız... Onlar leb demeden leblebiyi anlayan kimselerdir ve dünya borsasını da günü gününe takip ederler.

Biz de öyle yaptık. Elimizde kalan Türk liralılarımızı tümene değiştirdik. Değiştirdik ama bu baziçede gene bizler yandık.

⁶ Son Posta, 10 Mart 1937, Çarşamba.

Bavullarımız açılmadı. Elimizdeki gümrük beyannamelerini aldılar ve hemen otomobilimize atlayarak gene yollandık. Başımı arkaya çeviriyor, Irak toprağına son bir kez daha bakıyorum...

İran hududuna yaklaşıyoruz...

On beş dakikalık bir seyahatten sonra sanki yeni bir iklime ulaştık. Bağdat'ta o kadar şişirilerek bahsedilen soğuktan eser yoktu burada... Ilık güneşi, mavi semasıyla, İran hududu Hasravi'de bir bahar hüküm sürüyordu. Paltolarımızı bile çıkarmayı düşündük.

İlk defa olarak ayak bastığımız İran hududunun çöl üzerinde bulunan huduttan hiçbir farkı yoktu. Otomobilimiz, küçücük lakin zarif bir villa kapısını andıran ve yeni baştan yapılmakta olan gümrük önüne yaklaşınca başlarında tulgalı kasketler bulunan üniformalı iki polis (ajan) yanımıza geldi ve pasaportlarımızı istediler. Bu muamele bittikten sonra binadan içeri girdik. Dışarının yakıcı güneşinden sonra, mabedimsi bir loşluk ve serinlik içinde, Bağdat'tan gelen hacılar, Arap şeyhleri ve etraflarında üzerlerine kat kat elbise giymiş, başlarına çatkılar çatmış, ellerine eldivenler, onun üzerinde türlü türlü altın yüzükler geçiren çarşafly hanımlar telaşly adımlarla oraya buraya gidip geliyor. Muayene memurlarının hiç de acele etmeksizin çamaşırlarını karıştırmalarına, bavullarını altüst etmelerine sabırsız sabırsız bakıyorlardı.

Tanrının bu nispeten sıcak gününde arkasında kalın kürkü, onun altında paltosu, daha altında pardösüsü ile buram buram terlediğı halde, şişkin ceplerinin bir türlü kavuşturamadığı, ceketini bir düziye çeken bir Arap şeyhi, sayısını Allah bilir, bavullarından dikilmemiş ipekli kumaşlar, kolyeler, Arap işi bilezikler, yün fanilalar, hülasa bütün bir dükkânı donatacak eşya çıkararak muayene memuruna gözüyle, kaşıyla parmaklarını havada sallaya sallaya “para” işareti yapmasına rağmen, namuslu memurun hiç ehemmiyet vermediğini görünce, bir vaveyladır, feryattır kopardı. Buna, onun gibi yüklü on, on iki yaşında olmasına rağmen kürk manto giymiş kızı da cırlak sesiyle tempo tutunca hepimiz o tarafa seğırttik. Kapıda, pasaportları numaralayan memur bile bir an için işine bakmadı. Sansasyonu, çipil gözleri ve sinsi tavırlarıyla seyreden ihtiyarca bir kadın (hikmetinden sual olunmaz), o da ipekliler, canfeslerle davul gibi şişmişti. Şıpadak düştü, bayıldı. Manzara gayet hoş, o nispette gülünçtü.

Sonunda mesele anlaşıldı. Kirmanşah'ta mağazası bulunan yerli Araplardan biri, kaçak götürmek istediğı birçok eşyayı usta ve tecrübeli memurdan kaçıramayınca bu komediyi oynamış, lakin komedi muvaffakiyetle bitmemişti.

Kadınlar, bizim şehir tiyatrosunu artistlerini kiskandıracak hele Bedia'yı büsbütün çileden çıkaracak bir maharetle bayılıyorlar. Şeyhin, Medine dilencisi gibi feryatlarını hatırlaya hatırlaya gülerken, aynı usta ve gün görmüş memurun bana doğru geldiğini gördüm. İnanır mısınız? Sanki bende de bir şey bulacakmış gibi yüreğim atmaya başladı. Yüzüm sapsarı kesildi. Memur gayet terbiyeli ve nazik bir eda ile: “Befermaid baz kunid” (Buyrunuz, açınız lütfen) dedi.

Muayene memuru, adam sarrafı olmalıydı ki eşyalarım hiç de el sürmedi desem inanınız. Üzerlerinden yalnız şöyle hafif bir el gezdirdi ve tütün, şekere ait bir şey bulunup bulunmadığını sordu. Valizdeki mahut ilaçları görünce gayri ihtiyari: “Eczacı mısınız”

diye mırıldandı.

Güldüm. “Hayır, yolda bilhassa İran’da icap ederse kullanırım diye İstanbul’da almıştım” dedim...

Bu sefer büsbütün şaşırıldı ve “Peki” dedi... “Bu tentürdiyot, bu aspirin, kinin hele pamuk yalnız İstanbul’da mı vardır. Buralarda bulamaz mıydınız?”

“Çöl geçecektim. Ben biraz titiz insanım: Ufak bir yara bereden fazla sinirlenirim... Bulunsun” dedim...

Lastik borular, seyyar filtre de dikkat nazarını çekti ve “Affedersiniz” dedi. “Bu da neye iyi?”

“Filtre... İran’ın suları o kadar iyi değilmiş. Hele çölde hiç su bulunmazmış, binaenaleyh susuz kalıp da ihtiyaç hasıl olunca bu Amerika’nın icadı otomatik filtre ile içinde değil, yalnız tifo basilleri bütün dünyanın mikropları da bulunan suyu korkusuz, en tatlı bir şerbet gibi içebilmek için yanıma aldım...”

Muhatabımın gözlerinde garip bir ışık parladı, söndü. Her halde benim titizliğim ve saflığımla fazla eğlenmiş olacaktı. Ben de bu anda arkadaşım ve bu filtrelerin İstanbul, Ankara mümessilliğini yapan Bekir Nüzhet’in muzipliğine kurban gittiğimi anlayınca, içimden “Alacağın olsun Tanrının ya Bekir Nüzhet kulu...” diye söylendim.

Kasr-ı Şirin Bakkallarında Kundura Bile Satılır?⁷

İran’da hangi meclise girerseniz yaz, kış size çay ikram ederler. Verilen çayı içmek ev sahibine karşı bir saygıdır. Yolda bir macera...

Yoklama, araştırma işimiz bitmiş idi. Yükselen güneşe rağmen üşüdüğümüzü hissederek Hosrevi’den Kasr-ı Şirin’e doğru yol almaya başladık. Meğerse daha çekilecek çilemiz varmış. Hosrevi gümrük binasından daha kırk elli metre uzaklaşmıştık ki gene mavi üniformalı, bir jandarma neferinin “Dur!” işaretiyle otomobilimiz durdu. Askerce selam veren jandarma bu ani duruşumuzun sebebini şöyle izah etti:

Yol arkadaşlarımızdan bir genç esnan erbabındandır. Binaenaleyh her ne kadar Tahran’a gene bu iş için gitmekte ise de “taht’el-hıfz” götürülmesi icap etmektedir ve çavuşundan aldığı emirle, bu gencin hemen orada inip karakol kumandanından emir telakki etmesi lazımdır...

Vaziyetimizi düşününüz, bindiğimiz otomobil, acentenin hazırladığı otomobil. Filvaki buyruğumuza tabii ama banka müdürü yoldaşım, önceden böyle tepeden inmeleri hesaplamadığı için İstanbul’da biraz fazlaca eğlenmiş. Dolayısıyla Tahran’a ve memuriyetinin başına günü gününe yetişemeyecek. Bir iki günlük tehhür muazzam bir kıst’el-yevm ve sicil meselesi demektir.

Bana gelince; hava hoş ama... Durup dururken yoldan olmak... Hem de böyle kayıtlı, teklifli bir surette sıkıntı çekmek oldukça fena. Ne yapalım?... Yolculuk bu, her şey başa gelebilir... Delikanlı arkadaşımızı yalnız bırakacak değiliz ya, biz de indik. Ve ben merak saikasıyla, arkadaşımın fahri tercümanlığını yapmak üzere ona katıldım. Otomobil ile şoförü de karakolun çöle bakan ve uzanan sessizliğine terk ettik. Bankacı yoldaşım da içinden lâhavleler çekerek çöle doğru açıldı.

Basamakları gayet yüksek taş merdivenden – İran’ın iyi hususiyetlerinden biri de bütün binaların taş veya kârgir olmasıdır. Ahşap eve pek ender rastlanır – seke seke, karakol kumandanının odasına çıktık. Üniformasından ve kılıcından zabıt olduğuna hükmettiğim gayet nazik ve o nispette çelebi bir zata benzeyen kumandan şimdi başına gelecekleri anlamış bir adam tavrıyla yampiri yampiri yürüyen delikanlı arkadaşına:

“Beli ağa” dedi. “Askerlik çağındasınız ve bunun için de Tahran’a gittiğiniz elimdeki şu, Laisser – Passer ile belli. Lakin geliniz görünüz ki emir talimat böyle... Sizi ta Tahran’a kadar “taht’el-hıfz” göndereceğiz. Esef etmeyiniz. Aklınıza da bir şey gelmesin. Nihayet bir formalite meselesi olduğunu tabiatıyla anlıyorsunuz...”

Delikanlı arkadaş yaşının verdiği asabiyet ve feveranla, hele böyle çöl ortasında kalıp, talihin ilk sillesini yemekten doğan bir hiddetle: “Peki ama efendim, bu abes... Ben kendi ayağımla gidiyorum ya... Hem sizin beni tevkif etmeye hakkınız yok... Daha asker olmadım ki...” diye gürlledi. Yaşına göre çok kös dinlemiş ve bu gibi vakaları göre göre de pişmiş olan kumandan, aynı mülâyemetle cevap verdi: “Haklısınız... Ama emir böyle.

⁷ Son Posta, 15 Mart 1937, Pazartesi.

Arzu ederseniz, bir de reisi görünüz... Belki o bir şeyler yapar...” ve emir erine seslenerek “Guli...” dedi “Çay biyar.” (Çay getir).

İleride de kaydedeceğim gibi Türkiye’de kahve ne ise İran’da da “çay” öyledir. Nereye gitseniz, hangi meclise girseniz yaz ve kış, size çay sunarlar. Bu çaylar, ufak, gayet şirin ve minik istikânlarla getirilir ve umumiyetle şekeri içine atılmaz.

Verilen çayı içmek, ev sahibine karşı bir nevi saygıdır. Reddetmek de biraz da adab-ı muaşerete uygun hareket etmemek demektir. İran’da çay umumiyetle, kand pehlü, şekeri yanında başka bir tabirle de “dişleme”, yani şekeri ağza alıp, acı çayla emerek içerler... Çaya o kadar alışılmıştır ki ister fakir ister zengin olsun her evde semaver kaynar. Sokaklarda, seyyar satıcılar, semaver ve çaydanı bir aradaki güğümleri ile oraya buraya çay taşır. Usta çaycı çırakları da mahir bin cambaz gibi küçücük tepsilere oturtulmuş, dolu on beş, yirmi çay bardağını bir ellerinde, tek bir damlasını dökmeksizin götürürler...

Arkadaşa fazla bir söz söylemenin yersiz olacağını işaret ederek (Ben huzur-i kalple) o, akisleri yüzünde beliren ve gittikçe artan bir endişe ile çaylarımızı içtik. Saate baktım: Tam öğle vakti... Tam üç saattir, İran toprağında bulunuyorduk ve sabahtan beri de kursağımıza bir lokmacık olsun koymuş değildik. Her yerde olduğu gibi öğle vakti tatil zamanıydı. Valiyi makamında bulup bulamayacağımız bir mesele idi. Bulsaydık bile, derdimizi anlatıncaya kadar da epey zaman geçecekti. Bari: “Gidelim, bir şey yiyelim” dedik ve bu niyetimizi kumandana açtım... “Hay hay” dedi... “Yalnız arkadaşınız, muvakkat bir müddet için bizim misafirimiz... O, çıkmaya mezun değildir; ama... Bit-tabii gençtir, münevverdir. Anlayan ve kavrayan bir insandır. Onun için, jandarmalardan birisi kendisine refakat etmek şartıyla gidebilir...”

Arkadaşın halini tasavvur edebilirsiniz. Yüzü, gözü büsbütün buruştu. “Yahu”, diye mırıldandı... “Ben siyasi mücrim miyim?”

Uzun sözün kısası, silahlı jandarma arkada ve biz önde, tekrar otomobile atladık ve Kasr-ı Şirin’e geldik. Çarşıya girdik... Geniş yolları, iki sıra bitişik mağazaları, yer yer benzin depoları, peykeleri dışarıda çayhaneleriyle Kasr-ı Şirin’in çarşısını hiç de yadırgamadık. Biraz yüksekte olan peykelerinin üzerinde namaz kılarmış gibi diz çökmüş olan İranlı esnaf “ticarî rekabet” hissini umursamayarak, yan yana oturdukları ve zar gibi ince bir çit ile ayrılmış dükkânlarında aynı malları satıyordu. Bir bakkal dükkânında, kundura, çorap, çıra bile bulabilirdiniz. İranlı esnaf gayet sakin ve o nispette mübalağalı ihtiram ve saygı jestleriyle size malını satar.

Asıl gayemiz ve düşüncemiz delikanlı arkadaşı bu “taht’el-hıfz” gitme vartasından kurtulmak kaygısıyla, birkaç lokma bir şey yiyip, valiyi bulmak olduğundan lokanta filan aramadık. Bizim Ramazan pidelerini andıran, pideleri kümelemiş olan bir dükkânın önüne gittik. Bir kıran (bizde sekiz kuruş mukabili) vererek beş kişiye yetecek ekmek, peynir ve üzüm aldık...

Bu pidelere, taftun diyorlar. Sebebi de taş üzerinde pişirilmesidir. Unu hazırlayan

hamurkâr tuzunu bolca koyduğu hamuru, var kuvvetiyle taşa yapıştırıyor ve çalı çırpıdan ve yabanî dikenden mürekkep bir alevli ateşin üzerinde bu pide pişiyor. Taze iken o kadar lezzetli bir ekmek ki, francalayı hatırlatmayacağına inanabilirsiniz.

Huduttan İtibaren İlk Büyük Şehir: Kirmanşah⁸

İran'da yeni ve eski evler – Şirin'in kasrı – Kar fırtınaları içinde gömlekle dolaşan adam – Kirmanşah'ta İstanbullu bir otelci

Eskiden İran'da, evler umumiyetle kibleye nazırdı. Daima uzun methalli bir bahçenin ortasında inşa edilirdi. Yüksek duvarlarla çevrili bahçenin ortasında muhakkak surette bir havuz bulunur ve havuzun etrafına da çiçek dikilirdi.

Sonra yer yer de dalları aşağıya kadar sarkan ve ismine Bidi Mecnun (Mecnun Söğüdü) denilen ağaçlar sıralanırdı.

Şimdi ise Tahran'da ve sair İran şehirlerinde evler daha ziyade apartman şeklinde yapılıyor ve caddeye çıkıyor. Yani o yüksek duvarlar tarihe karışmaktadır.

Kasr-i Şirin'de işte biz böyle bir vilâyet konağına girdik. Vali bir askeri kumandandı. Bizlere çay getirtti. Arkadaşımın hikâyesini anlattım derdini söyledim. Bu delikanlı, iskemlenin bir ucuna ilişmiş boynu bükük bizi dinliyordu. Kumandan, cidden nazik ve çelebi bir tavırla: “Haklısınız ve efendinin askerlik etmek üzere Tahran'a gittiğine inanıyorum ama ... Lakin emir böyle. Fakat bir şey yapabilirsiniz. Burada bir tanıdığınız var mı? Varsa iş kolaylaşır. O zat, arkadaşınıza Tahran'a varır varmaz ahz-ı asker şubesine müracaat edeceğine dair kefil olur. Biz de delikanlıyı serbest bırakırız...” dedi.

Mülakat bitmişti. Bizim Kasr-ı Şirin'de tanıdığımız yoktu. Binaenaleyh çaresiz, delikanlı arkadaş taht'el-hıfz Tahran'a gidecekti.

Valinin odasından çıktık. Kapıda tıraşı perdahlı, tüfekli bir jandarma neferi bekliyordu. Bizi görür görmez “Buyurunuz!” dedi.

Dört kişilik otomobilimize bu sefer yanımızda bir de jandarma olarak atladık.

Her birimiz bir korkunun esiri idik. Müdür yoldaşım, bankasına vaktiyle yetişemediğinden endişede, genç arkadaş bu taht'el-hıfz sevkini nereye kadar süreceğini bilemediği için korkuda, ben mahall-i maksuda bir an evvel yetişememek korkusunda idim. Ve nihayet hepimiz yolda tipi yüzünden 23 yolcusuyla birlikte kayıplara karışan otobüsün akıbetine uğrayıvermekten tasalanıyorduk.

Sevgi tarihinin en platonik, en ideal aşk menkıbesini yaratan Şirin'in daha hâlâ harabeleri duran kasrını ve Ferhad'ın sevgilisine taze süt getirmek için dağ arasından külünki ile kazdığı kanalı gördükten sonra, Kasr-ı Şirin'den ayrıldık.

Şehirden uzaklaşalı daha bir saat olmamıştı ki tipinin ilk habercisi olan ve sağanağı andıran bir rüzgârla karşılaştık. Üzerinde ceviz yuvarlasanız, düm düz gidecek olan meşhur Hanefiye – Kirmanşah şosesi, Mazurya bataklığını andırıyor. Sağanağın savurduğu kar serpintileri otomobilimizin adeta yolunu kesiyor. Camlarını kesif bir buğu içinde bırakıyor. Bir zamanlar keyifli keyifli homurdanan karbüratör boğazlanan bir canavar gibi hırıltılar çıkararak, zıplaya zıplaya biz yolcularını sürüklemeye uğraşıyordu.

⁸ Son Posta, 18 Mart 1937, Perşembe.

Belli idi ki Bağdat'ta mübalağa edildiğini sandığımız soğuk hakikaten bütün şiddeti ile kendisini göstermişti. Zira bazen göz alabildiğine uzanan kar deryası içinden uçuyor, bazen bir günlük güneşin sıcağıyla eriyen karların vücuda getirdiği sellerden geçiyor, bazen de kümelenmiş çamurlara saplanmamak için türlü türlü manevralar yapan şoförümüzün ayrı bir geçitten makinesini sürmeye çalıştığını görüyorduk. Yolda, karları küreyen belediye ameleleri, otomobilimizi görünce hemen kenara çekiliyor ve günlerdir seyrüseferin münkati olduğu bu mıntıkadan geçmek gibi büyük bir cesaret gösteren bizlere tuhaf bir sırtıma, içlerinde yarı takdir yarı şaşkınlık hisleri okunan soğuktan kızarmış gözleriyle bakıyorlardı.

Açılan yol, ancak bir otomobil geçecek kadardı. O kadar ki karşı taraftan bir otomobil, otobüs gelse, meşhur hikâyedeki inatçı keçiler gibi içlerinden birinin, şosenin kenarında görünerek yükselmiş olan kar duvarlarından birine gömülmesi icap ediyor. Veyahut da gerisin geriye giderek, iki arabanın geçeceği kadar geniş bir yer bulması lazım geliyordu. Bundan ötürü şoförümüz ve bizler, bildiğimiz bütün duaları okuyarak, her sıkışık zamanda olduğu gibi bu sefer de yüce Tanrıyı imdada çağırarak “Ya Rab” diyorduk, “Karşı taraftan bir otomobil gönderme!”

Yüksekliği 2240 metre olan ve yolumuzun en tehlikeli (Zira Kirmanşah'tan itibaren döne döne çıktığımız dağdan, bu sefer döne döne inecektik) mıntıkası olan Eset dağlarının eteğinde saklanmış bulunan köy kahvesinde nefis kokulu İran pirincinden yapılmış etli pilav ve tavuğun altından henüz alınmış yumurtalarla öğle yemeğimizi yedikten sonra şoförümüz kar zincirlerini tekerleklere doladı. Tekrar yola düzüldük.

Yüce Tanrı, duamızı Kirmanşah'a 14 kilometre kalaya kadar kabul etmişti. Zira birden önümüzde projektörü andıran ışıklar belirdi ve ihtiyarsız hepimizin ağzından birer “Eyvah!” fırladı. Şoförün tecrübeli gözleri düşmanı hemen seçti ve o biraz içkiden, biraz da mihnetten kısalmış sesiyle, “Leyland”lar dedi.

Bunlar İran – İngiliz petrol şirketine petrol, benzin taşıyan hususî muazzam Leyland markalı benzin kamyonları idi. Çaresiz durduk. Bir, iki geri gittik, yol açtık ve ejderhalar yanımızdan sıyrılarak geçtiler.

Bunlardan bir tanesini, üzerinde yakası açık bir gömlek, ayağında kısa pantolon, ağzında pipo, birisi sürüyordu. Biz soğuktan donarken bu adamın sanki yazın futbol hakemliği edermiş gibi giyinişi merakımı tahrik etti ve bunun, Kirmanşah petrol şirketi müdürü bir İngiliz olduğunu öğrendik...

İstanbul saati ile 15, bura saatiyle 16 buçukta Kirmanşah'a ulaştık. Huduttan itibaren ilk büyük şehir burada başlıyordu. İran şehirlerine has olan o tipik manzara burada da vardı. O şehirler ki içinde olduğunuz halde daha hâlâ varoşlarında bulunduğunuzu sanırsınız. İki taraflı söğütlerle bezeli şoseden geçerken, hayvanlarına odun yüklü köylüleri arkada bırakır bırakmaz birden size yol vermek için dirseğine kadar beyaz eldivenli elini kaldıran işaret memuruyla karşılaşacaksınız.

İstanbul'dan geldiğimizi öğrenen otelci Serven birçok yolcuları göre göre kanıksamış olmasına rağmen, gene bariz bir heyecanla bizleri karşıladı. İstanbul'dan haberler sordu. Karısını Yunanistan'a tebdil-i

havaya gönderdiğini söyledi ve adeta çocuk gibi sevinerek, bize İstanbul'dan getirttiği Türkçe ve Rumca plakları çaldı. Hele kendisine nefis Sipahi Ocağı sigaralarından birkaç tane verdiğimiz zaman memnuniyetinden ağzı kulaklarına vardı. Derin bir nefesle içine çektiği dumanlar yavaş yavaş, zevkine kana kana dışarıya verirken “İstanbul başka...” dedi. “Orada başka bir hayat var...” ve hizmetçilerine emirler vererek en iyi odalarını bizlere ayırttı.

Tahran'ın Kokusu Burnumuzda Tütüyordu⁹

Kazvin'e geldik. Arkadaşın dediklerine bakılacak olursa elimizi uzattık mı Tahran'ı yakalayabilecektik.

Kardan tünelleri aşarak çamur deryalarından geçerek geldiğimiz Kirmanşah, hepimizin üzerinde ayrı ayrı tesir yaptı. Ben, bu eski ve tarihi şehri uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra otellerinden birinin sıcak odasında kemiklerimin ısındığını duyarak dinlenebileceğim bir konak olarak telakki ettim. Genç “esnan erbabı” delikanlı ise gene bu Kirmanşah'a, bir kehanetler diyarı diye baktı. Nitekim de öyle oldu. Rum vatandaşın gürül gürül yanan sobasının etrafında çevrelenmiş nefis çayları içerken bankacı yoldaş, Arşimet'i mezarında kıskançlığından tir tir titretecek bir buluşla: “Buldum, buldum...” diye haykırdı. “Buranın yollar ve şoseler idaresi müdürü benim dostumdur: Ondan rica ederiz. Haydi delikanlı istikamet müdürün evi... Marş, marş...” ve delikanlı ile birlikte otelden çıkıp gittiler... Aradan yarım saat geçmemişti ki yüzlerinde zaferin neşesiyle geri geldiler. Hakikaten müdürü bulmuşlar meseleyi anlatmışlar ve cidden iyiliği seven, Amerika'da tahsilini bitirmiş olan müdür, kendi otomobili ile arkadaşları ahz-ı asker şubesine götürmüş, icap eden muameleleri yaptırmış ve delikanlı arkadaşı müşkül vaziyetten kurtarmıştı. Hayatın bütün zevkini tadan delikanlı artık baştan başa bir neşe kesilmişti. Söylüyor, şakıyor, gülüyor, gürlüyordu. Bu sırada aklıma bizim Bekir Nüzhet'in filtresi geldi. Garsondan bir bardak su istedim. İçinde bin bir türlü mikropların kaynaştığı bir su yerine temiz, berrak suyu mahut filtreye lüzum kalmadan lezzetle içtim.

Kirmanşah'ı arkada bıraktık. İki saatlik bir yoldan sonra, dizlerimizdeki battaniyeler kâfi gelmemeye başladı. Kulaklarımızda birer yanma hissediyorduk. Ayaklarımız çivi kesiyordu. Sanki şimal kutbunda seyahat edermişçesine üşüyorduk. Altımızdaki makine homurdanıyor, ileriye atılıyor, uçsuz bucaksız gibi görünen beyazlığı delmek, yırtmak istermişçesine koşuyor, koşuyor. Hiçbirimiz konuşmuyorduk. Yalnız arada sırada şoför aklına nasıl geldiyse o dilde bir iki küfür savuruyor, babası tutmuş dervişler gibi mırıldanıyor ve kızgınlığını yaktığı sigarasından üst üste savurduğu dumanlardan alıyordu.

Yolumuzun tehlikeli kısmını atlatmıştık. Şoförümüz kar zincirlerini çözdü ve artık arızasız olarak meşhur korkulu Eset dağı aşarak Hemedan'a ulaştık. Lakin hava insanın iliklerini donduracak kadar soğuktu. Taş kömür ile yanan siyaha boyanmış teneke sobalarının verdiği hararet otel odalarını ısıtmıyordu. 20 derece olan sıcak odada bulunan musluktan suyun akmadığını söylersem bilmem bana inanacak mısınız... Çenelerim ata ata yemeğimi yedim ve selâmeti yatakta buldum. Ayaklarıma, yastığımın altına, belime sıcak su ile dolu şişeler koyduğum halde neden sonra uyumuşum...

Hemedan'dan ötesi artık selâmetti. Ne kar ne çamur adeta kup kuru şoselerden var süratimizle geçerek hiçbir yerde bile durmayı istemeyerek şarabı, turşusuyla meşhur Kazvin'e saat 23'te geldik. Tahran'ın kokusu burnumuzda tütüyordu... Bankacı arkadaşın

⁹ Son Posta, 21 Mart 1937, Pazar.

dediklerine bakılacak olursa, elimizi uzatıverdik mi Tahran'ı yakalayabilirdik. 4 nihayet 4,5 saatlik bir yolcuğumuz kalmıştı. Binaenaleyh, burada gecelemenin bir manası olamazdı. Biricik Mihmanhaneyi Bozork'unda cilav kebabıyla şarabıyla ve tatlısıyla mükellef “supe”mizi ettikten sonra ve bu üç kişilik hovardalığımıza mukabil sadece 120 kuruş verdikten sonra tekrar otomobilimize atladık ve diğer yollara göre oldukça bozuk Kazvin – Kereç yolunda, bu günkü İran'ın ilerleyen yükselen ve başında Şehinşah Pehlevi gibi ziyaret-i hatıralarını daha hâlâ unutmadığımız, demirden iradeli bir kurtarıcı bulunan İran'ın merkezine doğru yol almaya başladık. Uyku falan hissetmiyoruz. İçimizde garip hisler oynaşiyor. Yepyeni bir aleme giriyor gibiyiz. Bilmediğimiz, görmediğimiz bir ülkenin füsunuyla engin bir heyecan içindeyiz. Şoförümüzün sürmeli gözlerinde bile garip bir ışık yanıyor. Nasiplerini caddede aramaya çıkan projektör gözlü, kalın enseli ve kürklü dört kurdu, bir anda sıyırdık geçtik... Tekerlekler dönmüyor sanki. Ve önümüzde otomobil lambalarının aydınlattığı yolun içerisinde kıvrılan, kayan siyah bir hat... Ne bileyim, bir efsuncunun eli gibi bizi kendisine doğru çekiyor, çekiyor...

Otomobilimiz durdu. Kereç'teyiz. Tahran'ın varoşu diyebiliriz, buraya... Asıl Tahran'a varabilmek için 45 dakikalık bir yol kat edeceğiz daha. Pasaport muamelesi, uykulu ve gocuklu polislin “Safa geldiniz!” temennisi...

Şimdi sessiz, ancak ışıktaki büyüyen heybetleriyle gocuklu polislerin nöbet beklediği asıl Tahran'ın kâh parke kâh asfalt yollarında ilerliyoruz. Şoförümüz söylüyor: “Hıyaban-i Naderi'yi geçiyoruz, işte hıyaban-i İstanbul'a geldik, şimdi otelinizin bulunduğu Lâlezar'a dönüyoruz... Tahran'ın en işlek caddesi... Şimdi ıssız... Cinler top oynuyor...”

Saat 3,5... Neredeyse ortalık aydınlanacak... Otelimize geldik... Şimdilik Allah rahatlık versin, aziz okuyucularım...

Association of Researchers
On the Middle East and Africa

جمعیة دراسات الشرق الأوسط و أفریقیا

www.ordaf.org